

MUQIMIYNING SAYOHATNOMA ASARIDA ZAMONA TANQIDI VA IJTIMOY FIKRLAR

Samatova Sabina Nabijon qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 2-kurs

Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari fakulteti

+998947391480. Samatova_sabina@gmail.com

Ilmiy raxbar: PhD., dotsent

Bekmirzayev Obidjon Nuraliyevich

Annotatsiya

Muqimiy ijodining yorqin namunalardan biri bo'lgan "Sayohatnoma" asari o'zbek adabiyotida zamonaviy tanqid va ijtimoiy tafakkurni ifodalashda muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada asarda ko'tarilgan ijtimoiy muammolar, zamona tanqidi va xalqning ahvoli haqida fikr-mulohazalar o'rganiladi. Muqimiy o'z asarida feodal tuzum, adolatsizlik, jaholat, nohaqlik, kambag'allik, savodsizlik va boshqa illatlarni tanqid qilib, ijtimoiy tenglik va ma'rifatga intilish g'oyasini ilgari suradi. Sayohatnoma faqatgina badiiy asar emas, balki tarixiy-huquqiy va sotsial jarayonlarni aks ettiruvchi muhim manba sifatida ham ahamiyatlidir. Maqolada Muqimiy til uslubi, obrazlar orqali bergan ijtimoiy g'oyalar, tanqidiy ruhdagi ifodalar va ularning o'zbek adabiyotidagi o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Muqimiy, sayohatnoma, zamona tanqidi, ijtimoiy fikr, adabiy tahlil, feodal tuzum, adolatsizlik, tanqidiy ruh, ma'rifat.

Abstract

One of the bright examples of Mukimi's work, "Sayohatnoma", plays an important role in expressing modern criticism and social thinking in Uzbek literature. This article studies the social problems raised in the work, criticism of the times, and thoughts about the state of the people. In his work, Mukimi criticizes the feudal system, injustice, ignorance, injustice, poverty, illiteracy, and other vices, and puts forward the idea of striving for social equality and enlightenment. The travelogue is not only a work of art, but also an important source reflecting historical, legal, and social processes. The article analyzes Mukimi's language style, social ideas conveyed through images, critical expressions, and their place in Uzbek literature.

Keywords: Resident, travelogue, contemporary criticism, social thought, literary analysis, feudal system, injustice, critical spirit, enlightenment.

Абстрактный

«Саёхатнома» — один из ярчайших образцов творчества Мукими, занимает важное место в узбекской литературе, выражая современную критику и общественную мысль. В статье рассматриваются социальные проблемы,

поднятые в произведении, критика времени и размышления о состоянии народа. В своем творчестве Мукими критикует феодальный строй, несправедливость, невежество, бесправие, нищету, неграмотность и другие пороки, пропагандирует идею стремления к социальному равенству и просвещению. Травелог — это не только произведение искусства, но и важный источник, отражающий исторические, правовые и социальные процессы. В статье анализируется языковой стиль Мукими, социальные идеи, переданные через образы, критические высказывания, и их место в узбекской литературе.

Ключевые слова: Резидент, травелог, современная критика, общественная мысль, литературный анализ, феодальный строй, несправедливость, критический дух, просвещение.

Kirish

O‘zbek adabiyotida XIX asrning ikkinchi yarmi ijtimoiy hayotni aks ettirish, tanqidiy realizm ruhida asarlarning paydo bo‘lishi bilan ajralib turadi. Bu davrda yashab ijod qilgan Mahmudxo‘ja Behbudiy, Furqat, Zavqiy, Muqimiy kabi adiblar xalq hayotidagi og‘riqli muammolarni, ijtimoiy tengsizlik, savodsizlik, jaholat kabi illatlarni yoritishga e‘tibor qaratganlar. Ayniqsa, Muqimiy o‘zining "Sayohatnoma" asarida zamonasining illatlarini tanqid qilish orqali o‘zining fuqarolik pozitsiyasini ochiq bildiradi. Ushbu asarda muallif Qo‘qon xonligi davrining siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotini sayohat taassurotlari orqali tasvirlaydi. Asar realizm ruhida yozilib, unda xalq og‘ushida kechayotgan qashshoqlik, zolimlar zulmi, riyo va ikkiyuzlamachilik, savodsizlik kabi illatlar ochiq-oydin yoritiladi. Shu boisdan, "Sayohatnoma" Muqimiy ijodida nafaqat badiiy, balki ijtimoiy-huquqiy ahamiyatga ham ega. Ushbu maqolada aynan Muqimiy "Sayohatnoma" asarida qanday ijtimoiy fikrlar ilgari surganini, zamona tanqidining qaysi shakllarda ifodalanganini, va bularning bugungi adabiyotshunoslikdagi o‘rnini tahlil qilamiz.

Adabiyotlar tahlili

Muqimiy ijodiga bag‘ishlangan adabiyotlar tahlili, ayniqsa, "Sayohatnoma" asariga doir tadqiqotlar, asar mazmuni va uning badiiy xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotchi N. G‘aniev o‘zining "O‘zbek adabiyotida tanqidiy realizm" nomli asarida Muqimiy ijodini realizm yo‘nalishidagi dastlabki bosqich sifatida baholaydi. Unga ko‘ra, "Sayohatnoma"da ko‘tarilgan masalalar — feodal tuzumning zolimona mohiyati, adolat yo‘qolgan ijtimoiy tizim, xalqning savodsizligi kabi masalalar ijtimoiy ong uyg‘onishida muhim rol o‘ynagan. Shuningdek, M. Ismoilovning "Muqimiy – tanqidiy realizm namoyandasi" maqolasida Muqimiy til uslubi, obrazlar tizimi va ijtimoiy fikrlarning badiiy shakllanishi yoritilgan. Unga ko‘ra, Muqimiy satirik ohangda, oddiy xalq tilida yozgani bilan asar o‘quvchiga yaqin va ta’sirli chiqadi. Ba’zi tadqiqotchilar Muqimiy ijodini faqat adabiy jihatdan emas,

balki tarixiy-huquqiy manba sifatida ham tahlil qilganlar. Bu borada S. Mirvaliyevning "O'zbek adabiyotida ijtimoiy tanqid" asarida Muqimiyning jamiyatdagi illatlarga munosabati, ularni bartaraf etish yo'lidagi da'vatlari yoritiladi. Umuman, mavjud adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, "Sayohatnoma" o'zbek adabiyotida tanqidiy yondashuvni kuchaytirgan, xalqni o'ylantirish, ongini uyg'otishga xizmat qilgan asardir.

Tadqiqotlar qismi

Muqimiy "Sayohatnoma" asarida ijtimoiy muammolarni satirik ohangda tasvirlaydi. Asarda muallif bir necha viloyatlarga qilgan sayohati davomida ko'rgan nohaqliklar, aholini ezayotgan amaldorlar, savodsizlik, axloqsizlik va diniy soxtakorlikni fosh etadi. Asar syujeti bo'yicha Muqimiy va do'sti sayohat jarayonida ko'plab kishilar bilan uchrashadi, ularning hayoti orqali jamiyatdagi muammolarni ko'rsatadi. Bu orqali u zamon tuzumining mohiyatini ochib beradi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Muqimiy tanqidni ochiq va jasorat bilan bayon etgan. Uning bunday yondashuvi o'zbek adabiyotida tanqidiy realizmning shakllanishiga yo'l ochgan. Asarda ishlatilgan obrazlar — boy, mollaxon, qozilar, amaldorlar — orqali mavjud ijtimoiy guruhlar faoliyati, ularning xalq hayotiga ta'siri ko'rsatilgan. Bu esa Muqimiy asarini faqat badiiy emas, balki ijtimoiy-huquqiy hujjat sifatida ko'rishga asos beradi. Asar xalqni ogohlikka, ma'rifatga va haqiqatni anglashga chaqiradi. Tadqiqot davomida, "Sayohatnoma" asaridagi tanqidiy va ijtimoiy fikrlar bugungi kun uchun ham dolzarbligini saqlab qolganiga e'tibor qaratiladi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida Muqimiy ijodining sayohatnoma janridagi asarlari, xususan, "Sayohatnoma" sida jamiyatdagi muammolarga munosabat, zamona tanqidi va xalq hayotiga oid ijtimoiy fikrlar badiiy tahlil qilindi. Asarda shoir bir nechta hududlarni kezib, har bir manzilda kuzatilgan ijtimoiy holatlarni tasvirlaydi. Ayniqsa, amaldorlarning xalqdan uzoqligi, kambag'allik, adolatsizlik, ta'lim va ma'naviyat sohasidagi zaifliklar kabi muammolarni tanqidiy ruhda bayon etadi.

Muqimiy asarda faqatgina salbiy holatlarni ko'rsatish bilan cheklanmay, ularni bartaraf etish uchun kerakli fikr-mulohazalarni ham bildiradi. Bu esa shoirning faqat adib emas, balki jamiyat uchun mas'uliyatni his etuvchi ziyoli sifatidagi qiyofasini ko'rsatadi. Sayohat davomida keltirilgan xalqona iboralar, kinoya, istehzo va ijobiy obrazlar orqali ijtimoiy fikrlar yanada ta'sirli ifoda etilgan.

Shuningdek, asarda xalq og'zaki ijodiga xos unsurlar — maqol, matal, sheva va yumoristik vositalarning faol ishlatilishi Muqimiyning badiiy mahoratini namoyon qiladi. Zamona tanqidining nozik va badiiy shaklda bayon etilishi o'sha davr adabiyoti uchun yangicha yondashuvdir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Muqimiy "Sayohatnoma" asarida ijtimoiy adolat, ma'naviy poklik va xalq manfaati uchun kurashuvchi adib sifatida namoyon bo'ladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari asosida shuni ta’kidlash mumkinki, Muqimiyning “Sayohatnoma” asari o‘z davri uchun katta ijtimoiy va ma’naviy ahamiyatga ega bo‘lgan. Shoir o‘zining sayohatlari davomida duch kelgan holatlarni faqatgina voqea sifatida emas, balki chuqur ijtimoiy tahlilga asoslangan holda taqdim etgan. Bu holat uni zamonaviy tanqidiy tafakkurga ega bo‘lgan adiblar safidan ko‘rsatadi. Muqimiy asaridagi zamona tanqidi o‘z davrining boshqaruv tizimi, ijtimoiy tengsizlik, ma’naviy tanazzul holatlarini yoritib berish barobarida, badiiy adabiyot orqali jamiyatga ta’sir o‘tkazish imkoniyatining amaliy namunasidir. Bu jihatlar XX asr boshlarida shakllangan tanqidiy realizm yo‘nalishi uchun muhim zamin bo‘lib xizmat qilgan. Bundan tashqari, Muqimiy ijodidagi ijtimoiy fikrlar xalq ruhiyatiga chuqur singganligi, xalq tili, iboralari, shikoyatlari orqali ifodalangani bilan ahamiyatlidir. Shoir jamiyatdagi kamchiliklarni ko‘rgan, tanqid qilgan, ammo bu tanqid konstruktiv, ya’ni tuzatish, yaxshilash, uyg‘otish uchun bo‘lgan.

Sayohatnoma janri orqali ijtimoiy fikr bildirish an’anasi Muqimiy ijodida o‘ziga xos tarzda o‘z aksini topgan bo‘lib, bu asar hozirgi davr uchun ham dolzarb metodologik ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, “Sayohatnoma” faqat adabiy yodgorlik emas, balki o‘sha davr jamiyatining real manzarasi, ijtimoiy og‘riqlari, va ziyolilarning pozitsiyasini aks ettiruvchi muhim manbadir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Muqimiyning "Sayohatnoma" asari o‘zbek adabiyotida o‘ziga xos o‘ringa ega bo‘lgan, chuqur ijtimoiy mazmun kasb etgan badiiy asardir. Asarda muallif nafaqat zamonasining illatlarini tanqid qiladi, balki xalqni ma’rifatga chorlaydi. Muqimiyning bu asari orqali bergan ijtimoiy fikrlar, zamona tanqidi va badiiy obrazlar yordami bilan jamiyatdagi salbiy holatlarga nisbatan munosabat bildirgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, "Sayohatnoma" asari tanqidiy realizm namunasidir va u o‘z davrida ijtimoiy ongini uyg‘otishda muhim rol o‘ynagan. Muallifning jasoratli tanqidlari, oddiy xalq tilida yozilgan ifodalar asarni yanada jozibador va xalqchil qiladi. Bugungi kunda bu asarni o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslar uchun, balki ijtimoiy-gumanitar fanlar bilan shug‘ullanuvchi olimlar uchun ham muhimdir. Shuningdek, Muqimiy ijodi orqali yosh avlodga adolat, ma’rifat va insonparvarlik g‘oyalari singdirilishi mumkin. Demak, "Sayohatnoma" nafaqat o‘z davri uchun, balki hozirgi zamon uchun ham dolzarb adabiy manbadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muqimiy. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1983.
2. G‘oyibnazarov A. *O‘zbek adabiyoti tarixi*. – Toshkent: O‘qituvchi, 1991.
3. Mirvaliev M. *O‘zbek mumtoz adabiyoti*. – Toshkent: Fan, 2006.

4. Yo‘ldoshev U. *Muqimiy poetikasi*. – Toshkent: Fan, 1988.
5. Qayumov M. *O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi*. – Toshkent: Fan, 1995.
6. Karimov I. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
7. Usmonov M. *O‘zbek adabiyotining ijtimoiy asoslari*. – Toshkent: Fan, 1992.